

MARULIĆEVE PARABOLE I NJIHOV TALIJANSKI PRIJEVOD*

Rosanna Morabito

UDK: 886.2–32 Marulić, M. .03=50
Izvorni znanstveni rad

Rosanna Morabito
Università di Cassino

Polazište mojega istraživanja bio je talijanski prijevod *Quinquaginta parabolae* Marka Marulića, koji je Giuseppe Gazzino načinio u devetnaestom stoljeću.¹ Analiza talijanske verzije uz ostalo je ipak bila povod za neka razmišljanja o Marulićevom tekstu.

Gazziniev prijevod se danas može naći samo u đenovskom izdanju iz 1882. godine. Sigurno je pak postojalo prethodno izdanje, registrirano u *Leksikonu* Angela De Gubernatisa od 1879. godine,² datirano »Firenze 1874. nella Stella cattolica«. To znači da je prijevod, nekoliko godina nakon ovoga prvoga izdanja, pretiskan kao poklon pretplatnicima na đenovski periodik *Letture cattoliche* za 1882. godinu.

Kad su *Parabole* objavljene, prof. Gazzino (1807–1884) već je imao iza sebe priličnu nastavničku karijeru (književnosti, povijesti i geografije), a bio je poznat

* Želim zahvaliti kolegama iz *Marulianuma*, koji su mi dostavili potreban bibliografski materijal i, posebno, rektoru Hrvatskoga papinskog zavoda sv. Jeronima u Rimu, koji mi je omogućio da se koristim bibliotekom Zavoda.

¹ Sugestiju za ovaj rad dugujem profesoru Mirku Tomasoviću, te i njemu ovom prigodom zahvaljujem.

² Angelo *De Gubernatis*. *Dizionario biografico degli scrittori contemporanei, omato di oltre trecento ritratti*, diretto da A. De Gubernatis, Firenze, Le Monnier 1879, str. 493. Služim se jedinim raspoloživim izdanjem djela: *Cinquanta parabole*, Genova 1882, koje ne sadržava posvetu Tomi Nigru.

kao prozaik i pjesnik (napisao je, među ostalim, zbirku parabola u stihovima), te prevodilac. Po naslovima registriranim u raznim leksikonima,³ prevodio je s francuskog, engleskog, njemačkog, latinskog i sicilijanskog jezika.

Iz Uvoda *Parabolama*, saznajemo da je Gazzino taj posao obavio iz moralističko–didaktičnih pobuda, kako bi se suprotstavio utjecaju pokvarene suvremene pripovjedne proze na mlade. Prevodilac daje popis njemu poznatih Marulićevih djela: »Poesie, poche delle quali furono stampate« (p. 7), *De institutione bene vivendi* izdano 1506. godine (i talijanski prijevod 1580.), *Parabola*, prvo izdanje, *Evangelistarium* izdan 1532. i do danas nepronađeno djelo *De imitatione Christi*, za koje kaže da je: »opus elegantissimum, Venetiis, per Laurentium de Rosis Tervisinum Anno...« (p.8), što zapravo upućuje na to da nije direktno poznao djelo, nego da je o njemu čitao u Lucensisovu pogovoru *Parabolama*.

Iako tvrdi da su spomenuta djela još uvijek vrlo cijenjena, Gazzino smatra potrebnim informirati čitaoce o njihovu autoru koji, kako drži, nije dovoljno poznat. Zapravo, prepričava legendu, koju priopćuje Agostino Puppini (alias Antonio Giuseppe Costantini) u svojim pismima,⁴ o Marulićevim mladenačkim grijesima i pokajanju koje duguje Božjem providenju. Takva priča, doduše, ima jasnu egzemplarnu funkciju da pokaže kako Gospod može odvratiti ljude od poroka i obratiti ih kreposnom životu. Citat koji Gazzino navodi od Puppinija ne slaže se sa stvarnim tekstom, koji sam provjerila u raznim izdanjima.⁵ A još zanimljivije je to da se podaci o Marulićevim padovanskim studijima i o zaređenju ne nalaze kod Puppinija niti kod Zena,⁶ jedinih navedenih izvora. Znači da je Gazzino crpio informacije iz drugog izvora koji nisam mogla identificirati.

Analizom prijevoda naišla sam na dva značajna podatka. Prvo da je prijevod na više mjesta zaista »slobodan«, jer prevoditelj prelazi od maksimalne doslovnosti do varijabilne slobode. Drugo, da je sloboda u prevođenju uglavnom lingvističko–filološkog tipa a ne ideološkoga, to jest da gotovo i nema intervencija koje bi promijenile smisao i poruku originala. Drugim riječima, u prijevodu su rasute redakcijske intervencije, koje se retorički mogu općenito razvrstati u parafraze,⁷

³ Usp. Angelo De Gubernatis, n. dj., s.v.; Giovanni Casati, *Dizionario degli scrittori d'Italia (dalle origini fino ai viventi)*, vol III, Milano 1934, s.v. Antonio CapPELLINI, *Dizionario biografico di genovesi illustri e notabili. Cronologia dei governi di Genova ed indice alfabetico analitico*, 3° edizione riveduta e ampliata, Genova 1941. s.v.

⁴ *Lettere critiche, giocose, morali scientifiche ed erudite alla moda ed al gusto del secolo presente tradotte da vari linguaggi e recate al toscano dal conte Agostino Santi Puppini*, Venezia 1743. (prvo izdanje prvih dvaju svezaka *Pisama* tiskano je 1743. a ne 1744. — usp. M. Tomasović, »Marulić u Danici Ilirskoj«, *Colloquia Maruliana* II, 1993, str. 49–52, na str. 51). Marulić je spomenut u drugom svesku (*Fatto storico, Gastigo dell'impudicizia*, I. izd. str. 45–52, na str. 51–52).

⁵ Venezia 1743, Venezia 1751.–1756, 8 tt. u 4 voll., i Venezia 1780, 10 tt. u 5 voll.

⁶ Apostolo Zeno, *Dissertazioni vossiane* t. II 1753, str. 217, gdje je Marulić samo usput spomenut.

⁷ Usp. H. Lauberg (talijansko izdanje): *Elementi di retorica*, Bologna 1969, § 470–2a.

i koje ostaju uglavnom u granicama, ili pak na rubu granica, postupka prevođenja, dok se u nekim slučajevima može govoriti i o preradbi. Kao primjer za to može poslužiti već prva parabola:⁸ »His occurrens homo quaesivit, uti sibi iter ostenderent Hierosolymam versus pergere uolenti, ne ignarus erret«, p. 391, tr. »*Ora avvenne che* [dodano], incontratele un certo viandante [umjesto »uomo«], domandò loro verso quale parte s'avesse a far cammino per andare *più presto* [dodano] a Gerusalemme [cijela je rečenica prerađena]«, p. 9; »Solus itaque recti uiam tenet, qui veritati, quae Christus est, credit. In Christum credendo, ad coelestem Hierosolymam, quo ille ascendit, pervenitur«, p. 391, tr. »E però, quegli soltanto va per la diretta via, il quale alla Verità, che è Cristo, professa di credere, a [veznik je dodan i iduća rečenica izmijenjena] con tale ferma [dodano] credenza alla celeste Gerusalemme, a cui aspira di salire [umjesto 'dove quello è asceso'], perverrà *quando che sia* [dodano]«, (p. 10). Kao što se vidi, Gazzino parafrazira, sad krateći, sad proširujući tekst, spajajući rečenice, pretvarajući pasivne u aktivne. Moram reći da bi na više mjesta promjene koje unosi, značajne na tekstualnom planu a ne na ideološkom, dale čak naslutiti da je on možda slijedio i neki drugi tekst.

Odsutnost ideoloških intervencija pridaje prijevodu puko kulturno–povijesno značenje, dokumentarno na planu sudbine Marulićevog djela. Zato ću tipologiju prevoditeljskih intervencija ilustrirati malim brojem primjera, zadržavajući se samo na onima koje su mi dale povod za razmišljanja o samom Marulićevom izvorniku.

Gazzinijeva proza, iako dosta ovisna o latinskom modelu, pokazuje uglavnom složeniju strukturu u odnosu na original, zbog prevoditeljske sklonosti prema spajanju kratkih latinskih rečenica u složene fraze, tako da su sintaktički istaknuti semantički odnosi među pojedinim rečenicama. Osim što pribjegava eksplikativnim parafrazama, prevoditelj tu i tamo intenzivira broj pridjeva, da bi oživio tok pripovijedanja. Prevoditeljski postupak očituje se u odlomku iz 23. parabole, gdje nalazimo slobodne parafraze sa sintaktičkim intervencijama, dodavanjem i ispuštanjem riječi: »Erant eo loci duo scribae. Quorum alter probitates omnium, alter vitia conscribebant. Rex igitur quotidie aliquem de turba illa ad se euocatum, quid in uita egisset, inquirebat. Aderant scribae. Pro illo stabat, qui benefacta eius conscripserat. Sed qui peccata notauerat, acriter accusabat. Tunc homo ille aut praemium aut exilium ex sententia regis accipiebat.« p. 412, tr. »Stavano in quel luogo due scrivani: l'uno a registrare il bene di ciascuno, e l'altro le opere viziose dinanzi al Re che ogni giorno or questo chiamava a sé or quello acciò degli atti della loro vita rendessero stretto conto: e quale avea nel libro delle ragioni molte buone e savie sue opere, ne andava lodato; quale si trovava per lunga serie di fatti peccaminosi incolpato, veniva acremente redarguito. Dopo di che per la regia

⁸ Služim se izvornikom u izdanju B. G l a v i č i ć a (u knjizi: Marko M a r u l i ć, *Latinska manja djela*, Split, 1992, str. 387–441), na koje se odnose brojevi stranica u mojem tekstu. Prevoditeljski postupci koje potkrepljujem pojedinačnim primjerima zacijelo su tipični za Gazzinievu prevoditeljsku praksu. Duža talijanska verzija ovoga rada, s više primjera, bit će objavljena drugom zgodom.

sentenza, premio il primo coglieva, e gastigo il secondo.« p. 49. Tu je Gazzino radikalno preinačio sintaktičku i semantičku strukturu izvornika. Promijenio je interpunkciju i sve sintaktičke odnose (izostavio »aderant scribae« i oduzeo pisarima funkciju subjekta). Uz to, dok je Marulić opisao isprepletenost poroka i kreposti u čovjeku, prevoditelj je kreposnog čovjeka suprotstavio poročnom.

Vrijedan je pozornosti i Gazzinijev odnos prema biblijskim citatima, koji su u originalu uglavno neidentificirani.⁹ Gotovo uvijek prevoditelj dodaje biblijske referencije, ali koji put griješi, citirajući iz neodgovarajućih mjesta, te u nekim slučajevima mora retuširati tekst.

Prevodeći iz Vulgate ili uzimajući koji talijanski prijevod, ponekad dopunjuje djelomičan ili netočan stavak. Na jednom mjestu 45. parabole, prevoditelj previđa citat i krivo tumači tekst: »Coepit nempe lesus facere et docere; sic apostoli, sic euangelistae, sic omnes nuncii Christi fideles«, p. 432, tr. »Imperocché Gesù fece prima di ogni altro quello che andava insegnando; lo stesso dicasi degli Apostoli, degli Evangelisti, e di quanti furono i banditori della Divina legge ai fedeli«, p. 84. Rečenica koja sadrži citat iz Djela apostolskih 1, 1, »coepit facere et docere«, prerađena je i, uz to, nominativ u množini »fideles« (»vjerni«, koji se odnosi na glasnike) preveden je kao dativ u množini — »vjernicima«.

Samo u jednom slučaju, u parabolama 48 (str. 89), dodaje ex novo pasus iz Joba 10, 22, kao opis pakla.

Moram upozoriti i na to da Gazzino stavlja parabolama 48 (*De inferno*) prije parabole 47 (*De purgatorio*), vraćajući predodžbu onostranog svijeta u red danteovske tradicije. U Marulićevu opisu čistilišta, naprotiv, ističe se potpuna odsutnost danteovskih elemenata, kojima inače obiluje sljedeća parabola o paklu. Parabola o čistilištu relativno je siromašna, slaba kao narativna struktura i u tumačenju je opis mjesta sveden na spomen na pročišćavajuću vatru, koja se može dovesti u vezu s Pavlovom prvom epistolom Korinćanima (3, 15). Nasuprot oskudnoj narativnoj razradbi teme, ističe se autorov trud da čistilište pokaže u svojoj doktrinarnom značenju: »Quanus autem purgatorii poena omnium catholicorum iudicio gravissima sit, cum tamen stabilem firmaque futuri boni spem habeat, aequo animo tolleratur...« (str. 434).¹⁰

Gazzinijev prijevod prijelazne formule između narativnoga dijela i tumačenja u 48. parabolama (*De inferno*) potaknuo me je na podulje razmišljanje o Marulićevoj koncepciji paraboličnog žanra, kojim ću završiti svoje izlaganje. Odlomak, čije je značenje već istaknuto u literaturi,¹¹ zahtijeva pažljivo tumačenje, osobito u

⁹ U Marulićevom izvorniku »citati su uglavnom nenajavljeni i neatribuirani« (D. Novaković, »Marulićeve parabole i tradicija tropološkog pripovijedanja«, u knjizi M. Marulić, n. dj. 1992, str. 307–325. Talijanski prevoditelj identificira većinu citata, neredovito u prvim parabolama a redovito od pete parabole dalje.

¹⁰ Vjerojatno je tema bila aktualna u crkvenoj sredini, s obzirom na doktrinarnu težinu koju će ona uskoro poprimiti u polemikama s protestantima.

¹¹ V. Novaković, n. dj. 1992, str. 316. Na tematskom planu, Šrepe l naznačuje parabole 46–50. kao »kruna svemu djelu« (»O Maruliću«, *Rad JAZU* 146, Zagreb 1901, str. 154–220, na str. 168).

kontekstu u kojem se nalazi. U tom je tekstu uobičajena podjela na dva dijela dosta iznijansirana, jer nema prave usporedbe (*similitudo*) a drugi je dio sveden na niz biblijskih citata koji služe da dokažu istinitost (po vjeri) prethodnog opisa pakla. Problem Marulićeve koncepcije paraboličnog žanra postavlja se pitanjem: »Nunc reliquum est, ut videamus, utrum parabolam fingimus, an, ut res se habeat, narramus« (p. 435). Gazzino to interpretira: »Or altro non rimane fuorché il vedere, se Parabola sia questa, o non anzi la narrazione di cose patenti e reali« (p. 89). Prema takvoj interpretaciji, parabolično pripovijedanje suprotstavljeno je istinitom pripovijedanju. Proizlazilo bi, dakle, da je Marulić smatrao parabolu fikcionalnim žanrom, ali u isto vrijeme da spomenuti tekst ne može biti parabolom. Međutim, problem istinitosti opisa onostranog svijeta, i odnosa između takve teme i književnog žanra parabole, autoru je jako važan, jer mu se vraća u idućoj paraboli o raju, gdje se ponovno razbija shema podjele teksta u dva dijela.¹² To je početak 49. parabole: (p. 437) »Quoniam autem *similitudines*, id est *parabola*e, semper minus aliquid habent quam res ipsa, quae per illas designatur, quicquid de inferno diximus, *parabola* est. Eadem profecto ratione, quicquid nunc de paradiso, hoc est coelesti regno, dicturus sum, erit *parabola*«. I kad bismo zanemarili činjenicu da svaki tekst u zbirci ima podnaslov »parabola«, sama definicija je potvrđena posebno za 48. i 49. parabolu, precizirajući neizrecivost teme, naime nedostatnost ljudskog izraza u odnosu prema (duhovnoj) stvarnosti.

Nije slučajno da autor osjeća potrebu da govori o paraboličnom književnom rodu upravo kroz odnos ovih dviju parabola, koje se udaljuju od njegove uobičajene tehnike konstrukcije teksta izostavljanjem prave usporedbe i pretvaranjem tumačenja u nizanje citata najvišeg duhovnog autoriteta. Posljednje tri parabole, a pogotovo 48. i 49. tematski su vrhunac zbirke, otkrivajući eshatološku perspektivu koja je u osnovi djela.

Budući da se autor trudi da dokaže istinitost svojeg opisa pakla i raja, bilo bi proturječno kad bi parabolični žanr držao isključivo fikcionalnim. Na temelju pitanja postavljenog u 48. paraboli i tvrdnje na početku 49. mislim da se problem Marulićeve koncepcije paraboličnog žanra ne može riješiti u okviru opozicije *parabola: istinito pripovijedanje*. Valjat će dakle produbiti razmišljanje o tome, pokušati precizirati ovu koncepciju i, po mogućnosti, uokviriti je u kontekst moralne književnosti Marulićevog doba. Većina tekstova koji tvore ovo djelo označeni su kao parabole u prijelaznim formulama, koje vezuju narativni dio i poučno tumačenje (i to u 36 slučajeva od 50, i još u jednom na početku parabole). I kad nema te oznake, ne znači da je tekst drugačijeg tipa nego samo da je posrijedi drugačiji način uvođenja u drugi dio usporedbe: pet puta nalazimo formulu »talis est...«, ali se češće javlja identifikacija simbola predstavljena u prvom dijelu (na primjer: »Haec est spei nostrae anchora«, par. 5; »Piscator hic diabolus est«, par.

¹² U ovom tekstu nema usporedbe i zato ni pravog moralnog tumačenja: nakon vrlo konciznog opisa raja slijedi, bez prijelazne formule, niz citata i argumentacija o velebnosti raja koji završava moralnom poukom.

17; »Auceps iste diabolus est«, par. 18); dva puta nalazimo formulu »Haud aliter agendum«, par. 24, »Haud aliter convenit«, p. 45.

Kao što smo vidjeli, parabole su u 49. tekstu naznačene kao *similitudines*, to jest usporedbe, i isti se termin ponavlja u djelu još tri puta: u posveti, zapravo kao ekvivalent parabole, dok u 15. parabolii (»Huius parabolae similitudinem explicare poterit...«) i u parabolii 39. (»Haec parabola uitae mortisque nostrae similitudinem tenet«) usporedba se javlja kao dio parabole.

Izgleda, dakle, da je Marulić upotrebljavao termin *parabola* u smislu svojstvenom klasičnoj retorici, kao ekvivalent usporedbe. U posveti on ipak spominje kao svoje modele samo novozavjetne parabole, staru propovjedničku praksu Sirije i Palestine posvjedočenu kod svetog Jeronima, i propovjedničku praksu svog doba. Valjat će, dakle, pobliže promatrati takve uzore.

Ulaziti u raspravu o prirodi biblijskog paraboličnog žanra i o njegovom odnosu s klasičnom retorikom ne bi ovdje bilo prikladno. Držat ću se stoga opće prihvaćenih kriterija.

U klasičnoj se retorici *similitudo* (*parabolé*, usporedba ili prispodoba) razlikovala od *exempluma* (primjera), čijom je često smatrana varijantom,¹³ zbog svog fikcionalnog karaktera, pa se mogla svrstati kao *exemplum fictum* ili *verisimile*.¹⁴ I u srednjem će vijeku odnos između *similitudo* i *exemplum*, biti još uvijek vrlo blizak jer će *similitudo* ostati važna komponenta egzemplarne književnosti.¹⁵

Prema Lausbergu, biblijska se parabola predstavlja jednom kao alegorija drugi put kao usporedba, s tim da se ne može uvijek razlikovati *similitudo* i *exemplum*.¹⁶

Odnos između novozavjetnih parabola i Marulićevih proučio je D. Šimundža¹⁷ koji je istaknuo Marulićevu kreativnu originalnost u odnosu na model, u okviru podudaranja »pouke, poticaja i misli«. Redovita prisutnost tumačenja kod Marulića

¹³ Već kod Aristotela (usp. *Retorike*, XX, 2, *Opera omnia graece et latine, cum indice nominum et rerum absolutissimo*, vol. I, Parisiis 1878, str. 370).

¹⁴ Usp. S. Battaglia, »L'eseempio medievale«, *Filologia romanza* VI (1959), str. 45–82, na str. 45–64; K. De Moen, *Pagan and biblical exempla in Gregory Nazianzen. A study in Rhetoric and Hermeneutics*, Turnhout (Belgique), 1996, na str. 44–46; o novozavjetnim parabolama na str. 52; C. Bremond, J. Le Goff, J. C. Schmitt, *L'exemplum*, Brepols, Turnhout–Belgium, 1982 (dalje navedeno kao Bremond 1982).

¹⁵ Battaglia, n. dj. 1959, str. 77: »la favola, il fatto memorabile, l'aneddoto, la parabola, il miracolo, la facezia, la sentenza concorreranno nella letteratura dell'eseempio«. U drugom radu Battaglia dodaje da upravo novozavjetna parabola postaje »immagine e veicolo di un genere didascalico rivolto alla novella e perciò di forte valore formativo rispetto alla coscienza letteraria del racconto« (S. Battaglia, »Dall'eseempio alla novella«, *Filologia romanza* VII–1/2, 1960, pp. 21–84, na str. 69).

¹⁶ N. dj. 1969, o biblijskim parabolama § 423–2; o *similitudo* i *exemplum* §§ 400–404.

¹⁷ »Biblijsko–teološke i literarno–didaktičke značajke Marulićevih parabola«, u knjizi M. Marulić, n. dj. 1992, str. 287–305.

objašnjena je kao strukturalna potreba (zbog pomanjkanja većeg konteksta što ga novozavjetne parabole imaju) i kao funkcionalna potreba, zbog izrazito poučno–didaktičnog karaktera djela.

Marulićeve parabole, dakle, mogu se općenito definirati kao tropološka pripovijedanja,¹⁸ ostvarena čas kao usporedbe čas kao alegorije, *exempla ficta* ili *verisimilia*, uvijek popraćene poučnim tumačenjem.

Druga je naznaka, koju Marulić daje u posveti, spomen na staru propovjedničku praksu Sirije i Palestine, te služi piscu samo kao dokaz rasprostranjenosti žanra u okviru *artis praedicandi* već iz prvih stoljeća kršćanstva.

Ostaje dakle da razjasnimo Marulićev spomen na predikatorsku praksu njegovog doba u odnosu na parabolni žanr.

Poznato je da od XIII. stoljeća, u doba velikog širenja propovijedanja, *exemplum* dobiva sve veći prostor u priručnicima iz *artis praedicandi*, koji su se sve više širili.¹⁹ Tipološki razvoj primjera smatra se jednim od činilaca u izvoru procesa nastajanja moderne novelistike.²⁰

Parabolni je žanr, kao dio crkvene egzemplarne književnosti, slijedio svoj specifični razvoj, koji još nije dobro proučen. Dok je znanstvena literatura o egzemplu²¹ bogata i raznovrsna, vrlo su rijetke studije o značajkama i o povijesti kasnosrednjovjekovnog parabolnog žanra.²²

Prema ocu Leclercqu, parabola je jedna vrsta samostanske književnosti, na pola puta između učene teološke književnosti i pastoralne propovjedne književnosti. Parabole je pisao i sveti Bernard, koji je svojim ugledom dao poticaj širenju toga žanra.

U traženju Marulićevih prethodnika u stoljećima koja ga dijele od svetog Bernarda, imala sam dosta teškoća, jer je zaista vrlo malo djela parabolnog žanra proučenih s kulturno–povijesnog i književno–povijesnog gledišta.

Kao prvo, mora se spomenuti *Parabolarium* suvremenika svetoga Bernarda Galanda de Reignya,²³ zatim djela Alaina de Lillea, čije je *De parabolis*

¹⁸ O odnosu između *Quinquaginta parabola*e i tradicije tropološkog pripovijedanja, v. članke u knjizi M. Marulić, n.dj. 1992: D. Šimundža, n.dj.; D. Novaković, n.dj.

¹⁹ Osnovni egzemplarni korpus stvara se između 1250. i 1350; dalje će se stvarati manje novih zbirki a prepisivat će se stare, sa stankom u razvoju žanra (Bremond 1982, str. 59).

²⁰ B. Testa »Note su carattere e struttura del *Trecentonovelle* tra *Exemplum religioso* e novella«, *Annali dell'Istituto Universitario di Napoli. Sezione Romanza* XXXII–1 (1990), str. 275–297.

²¹ V. literaturu u navedenim djelima.

²² U literaturi kojom sam se koristila time se izravno bavi samo J. Leclercq u uvodu izdanja *Parabolariuma* Galanda De Reigny, suvremenika Bernarda iz Clairvauxa (Galand De Reigny, *Parabolaire*. Introduction, texte critique, traduction, notes et index par Colette Friedlander, Jean Leclercq, Gaetano Raci, Paris, 1992. Otac Leclercq napisao je prvo poglavlje uvoda: *L'auteur et l'oeuvre*, str. 13–37).

²³ V. prethodnu napomenu.

philosophiae tiskano za Marulićeva života (1492),²⁴ *Parabola*e od Odonu iz Cheritona (u. 1247), prispodobu u djelu Velike Gertrude (u. 1302–3) i, kao jedini primjer koji sam našla o početku renesanse, djela Nikole Kuzanskoga *De ludo globi* i *De venatione sapientiae*, tiskanih 1463. godine.²⁵ Tome treba dodati *De imitatione Christi*, koje je Šrepel naznačio kao izvor i možda kao poticaj pisanju Marulićeva djela.²⁶

Letimice sam usporedila Marulićeve parabole s Galandovim, gdje vrlo često nalazimo trostruku podjelu teksta, naime fikcionalno pripovijedanje, moralno tumačenje i glose koje prate i jedno i drugo.²⁷ I na prvi pogled vidi se sličnost nekih Galandovih parabola s Marulićevim. Konstantna podjela teksta u dva dijela²⁸ smatrana je značajkom *Quinquaginta*, ali je u stvari prisutnost tumačenja značajan činilac u razvoju egzemplarne književnosti prema novelistici.

U zbirkama primjera namijenjenim propovijedanju, tumačenje se počinje pojavljivati od XIII. i XIV. stoljeća da bi postalo konstantnim u razdoblju kad su takve zbirke proširile svoje funkcije i namjene: od propovjedničkih priručnika, pomagala za usmeno izvođenje propovijedi, zbirke se pretvaraju u lektire za svećeničku i svjetovnu publiku.²⁹ Prema ocu Leclercqu, parabolički se žanr razvija u samostanskoj sredini, namijenjen je čitanju a njegova publika dijeli s autorima vjersko znanje. Već je Šrepel evidentirao da se gotovo jedna četvrtina Marulićevih parabola odnosi na redovnike ili na vjerski život. Zapaženo je već i to da se Marulićevo izostavljanje biblijskih referencija ne slaže s namjenom djela neukoj publici, što je autor izrekao u posveti.³⁰ Mislim da se takva izreka ne smije čitati doslovce, nego u okviru *toposa modestiae* o samopoistovjećivanju s nekim narodom i u odnosu na »niski karakter« prihvaćenog žanra. *Quinquaginta parabola*e izgledaju bližim egzemplarnoj književnosti uopće i paraboličnoj posebno, nego propovjedničkim priručnicima namijenjenim usmenom izvođenju propovijedi. I publika kojoj se parabole obraćaju, kako svećenička tako i svjetovna, sigurno je dobro poznavala latinski jezik i Bibliju, i vjerojatno i samostansku književnost prethodnih stoljeća, koja tvori osnovu žanra kojemu djelo pripada.

²⁴ M. Š r e p e l, n. dj. 1901, na str. 167.

²⁵ Djela Gertrude i Niccola spominja *L e c l e r q*, n. dj., na str. 28–29 n. 6 i na str. 23 n. 4.

²⁶ N. dj. str. 169–170. O ulozi *De imitatione Christi* u cjelokupnom Marulićevom djelu drugačije mišljenje u odnosu na Šrepela izražava F. D i o m a r t i ć, *Marcus Marulus Spalatensis*, excerpta ex dissertatione ad lauream, Roma 1946.

²⁷ *L e c l e r c q*, n. dj. str. 32.

²⁸ S izuzetkom parabole 48. i 49. koje zajedno s parabolom 50 predstavljaju obilježeno mjesto u zbirci, gdje se eksplicira eshatološka dimenzija djela (usp. D. Š i m u n d ž a, n. dj. str. 290–291).

²⁹ B. T e s t a, n. dj. str. 282.

³⁰ D. N o v a k o v i ć, n. dj. str. 320, smatra da su »tekstovi deklarativno namijenjeni usmenom izvođenju pred skromno obrazovanim slušateljima«. Meni se doduše ne čini da Marulić eksplicitno namjenjuje svoje parabole usmenom izvođenju propovijedi: pisac samo izjavljuje da se parabolama obraća neukom narodu (»Cum ergo rudi plebecule, id est mei similibus, in his loquar...«, n. dj. str. 389).

Vratimo se napokon Marulićevoj koncepciji paraboličnog žanra. Vrlo je vjerojatno da je pisac poznao mnoga djela koja sam spomenula, a sigurno i mnoga slična. Na osnovi *Quinquaginta*, čini mi se, može se ustvrditi da je hrvatski humanist smatrao parabolu jednom vrstom tropološkog egzemplarnog pripovijedanja, kao *exemplum fictum* ili *verisimile*. U njegovoj koncepciji ipak se parabola i istinito pripovijedanje ne suprotstavljaju jedno drugom, jer parabole, *id est similitudines*, »semper minus aliquid habent quam res ipsa, quae per illas designatur« (p. 437). Mislim da upravo tu Marulić izražava svoju koncepciju žanra. Drugim riječima, parabola se javlja kao nesavršeno prikazivanje (duhovne) stvarnosti. Uostalom, upravo nedostatnost ljudskog izraza prouzrokuje tropološko prikazivanje natprirodne stvarnosti. Zato Marulić mora utvrditi i opravdati parabolični karakter 48. i 49. teksta, potvrđujući složeni karakter žanra i njegovu srodnost s exemplumom.

Rosanna Morabito

LE PARABOLE DI MARULIĆ E LA LORO TRADUZIONE ITALIANA

L'autrice prende in esame la traduzione italiana delle *Quinquaginta parabolae* di Marco Marulo realizzata da Giuseppe Gazzino e finora datata al 1882. Sulla base di riferimenti indiretti, la datazione della prima edizione viene spostata al 1874. Nella prima parte della relazione vengono raccolti tutti i dati disponibili sul traduttore e viene analizzata l'introduzione alle *Cinquanta parabole*, con particolare attenzione alle motivazioni della scelta dell'opera e al rapporto del traduttore con le fonti su Marulo. Risulta evidente che Gazzino non indica tutte le sue fonti, ovvero sulla base delle fonti citate non si spiegano tutti i dati biografici riportati nell'introduzione.

L'analisi testuale mette in luce la fedeltà della versione al messaggio dell'originale e nel contempo la sua libertà sul piano linguistico-filologico. Con pochi esempi si illustrano i procedimenti traduttori, definibili per lo più come parafrasi, anche molto libere, mentre per alcuni passi si può parlare di rielaborazione (relativamente pochi gli errori). Il traduttore mostra grande cura nell'identificazione (non sempre corretta) delle citazioni bibliche, nella cui traduzione segue a volte più il testo biblico che l'originale maruliano. Maggiore spazio viene dedicato all'analisi di singoli passi della traduzione che danno spunto a riflessioni sul testo di Marulo.

Partendo dalla versione gazziniana della formula di passaggio tra la parte narrativa e quella moralistico-didattica nella parabola 48 (*De inferno*), l'autrice approfondisce il problema della concezione maruliana del genere parabolico, mettendo in relazione i riferimenti al genere presenti nel testo e nella dedica al vescovo Nigro, le effettive caratteristiche di genere delle *Quinquaginta* e il contesto più ampio della tradizione della letteratura parabolica e esemplare tardo-medievale.